वामदेवो गौतमः। दधिक्रा, १ द्यावापृथिवी। त्रिष्टुप्

उतो हि वां दात्रा सन्ति पूर्वा या पूरुभ्यस्त्रसदस्युर्नितोशे।
क्षेत्रासां ददथुरुर्वरासां घनं दस्युभ्यो अभिभूतिमुग्रम्॥ ४.०३८.०१

या- यानि। पूरुभ्यः- मनुष्येभ्यः। त्रसदस्युः- स्तेनत्रासको वीरः। नितोशे- ददौ। तानि। वाम्- हे मित्रावरुणौ युवयोः। इदं दानं मित्रावरुणयोः। ददथुर्मित्रावरुणा नो अश्वमिति श्रुतेः। पूर्वा- प्राचीनानि। दात्रा- दानानि। सन्ति- भवन्ति। हि- खलु। क्षेत्रासाम्- भूमिकासम्भक्तारम्। उर्वरासाम्- भूमिसम्भक्तारम्। दस्युभ्यः- स्तेनेभ्यः। उग्रम्- उद्गूर्णम्। अभिभूतिम्- अभिभावुकम्। घनम्- हननसाधनमश्वं ददथुः ॥१॥

उत वाजिनं पुरुनिष्षिध्वानं दधिक्रामु ददथुर्विश्वकृष्टिम्।
ऋजिप्यं श्येनं प्रुषितप्सुमाशुं चर्कृत्यमर्यो नृपतिं न शूरम्॥ ४.०३८.०२

पुरुनिष्णिध्वानम्- बहूनां शत्रूणां निषेद्धारम्। दधिक्राम्- धारयन्तम्। विश्वकृष्टिम्- विश्वनरहितम्। ऋजिप्यम्- ऋजुगमनम्। श्येनम्- पतन्तम्। प्रुषितप्सुम्- दीप्तरूपम्। आशुम्- वेगिनम्। अर्यः- अरेः। चर्कृत्यम्- कर्तनशीलम्। नृपतिं न शूरम्- समर्थं राजानमिव स्थितम्। वाजिनम्- अश्वम्। अश्वः प्राणप्रतीकः श्रुतौ। ददथुः ॥२॥

यं सीमनु प्रवतेव द्रवन्तं विश्वः पूरुर्मदति हर्षमाणः।
पड्भिर्गृध्यन्तं मेधयुं न शूरं रथतुरं वातमिव ध्रजन्तम्॥ ४.०३८.०३

प्रवतेव- निम्नोत्सृष्टोदकमिव। द्रवन्तम्- सरन्तम्। यमनु। सीम्- सर्वतः। विश्वः- सर्वः। पूरुः- जनः। हर्षमाणः- प्रोत्साहितः। मदति- तुष्यति। तम्। पड्भिः- पद्भिः। गृध्यन्तम्- अभिकाङ्क्षन्तम्। मेधयुम्- युद्धकामम्। शूरं न- वीरमिव। रथतुरम्- रथं त्वरयन्तम्। वातम्- वायुम्। इव। ध्रजन्तम्- शीघ्रगमनम्। ददथुः ॥३॥

Dr. Rangani

यः स्मारुन्धानो गध्या समत्सु सनुतरश्चरति गोषु गच्छन्।

आविर्ऋजीको विदथा निचिक्यत्तिरो अरतिं पर्याप आयोः॥ ४.०३८.०४

यः। गध्या- गध्यानि। मिश्रणानीति यास्कः। आरुन्धानः- निरुद्ध्य। समत्सु- युद्धेषु। सनुतः- सम्भक्ता सन्। गोषु- चिद्रश्मिषु। गच्छन्। चरति। अविर्ऋजीकः- आविर्भूतसाधनः। विदथा- ज्ञातव्यानि। निचिक्यत्- अपश्यत्। परि- सर्वतः। आपः- व्याप्तस्य। आयोः- मनुष्यस्य यजमानस्य। अरतिम्- निरुत्साहम्। तिरः- तिरस्करोति ॥४॥

उत स्मैनं वस्त्रमथिं न तायुमनु क्रोशन्ति क्षितयो भरेषु।

नीचायमानं जसुरिं न श्येनं श्रवश्चाच्छा पशुमच्च यूथम्॥ ४.०३८.०५

नीचायमानम्- नीचैर्गच्छन्तम्। जसुरिम्- क्षुधितम्। श्येनम्। न- इव। पशुमत् यूथम्- सूक्ष्मदर्शिगणम्। पश्यतीति पशुरिति यास्कः। श्रवः- अतीन्द्रियश्रवणम्। अच्छ- अभिलक्ष्य गच्छन्तम्। दृष्ट्वा। वस्त्रमथिम्- वस्त्रमाथिनम्। तायुम्- स्तेनम्। न- दृष्ट्वैव। भरेषु- वृत्रैर्जनितयुद्धेषु। क्षितयः- वैरिणः। अनु क्रोशन्ति ॥५॥

उत स्मासु प्रथमः सरिष्यन्नि वेवेति श्रेणिभी रथानाम्।

स्रजं कृण्वानो जन्यो न शुभ्वा रेणुं रेरिहत्किरणं ददश्वान्॥ ४.०३८.०६

उत- अपि च। आसु- शत्रुसेनासु। रथानां श्रेणिभिः। प्रथमः- मुख्यः सन्। सरिष्यन्- सर्तुमिच्छन्। वेवेति- गच्छति। स्रजं कृण्वानः- मण्डयन्। जन्यः- जनहितः। न- सम्प्रति। शुभ्वा- शोभमानः। किरणम्- खलीनम्। ददश्वान्- दशन्। रेणुम्- रजः। रेरिहत्- लेलिहति ॥६॥

उत स्य वाजी सहुरिर्ऋतावा शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये।

तुरं यतीषु तुरयन्नृजिप्योऽधि भ्रुवोः किरते रेणुमृञ्जन्॥ ४.०३८.०७

Dr. Ranganji

उत- अपि च। स्यः- सः। वाजी- अश्वः। सहुरिः- सहनशीलः। ऋतावा- सत्यवान्। समर्ये- समरे। तन्वा- स्वकीयरूपेण। शुश्रूषमाणः- सेवमानः। तुरं यतीषु- त्वरितेषु शत्रुषु। तुरन्- वेगं कुर्वाणः। रेणुम्- रजः। ऋञ्जन्- प्रसाधयन्। भ्रुवोः अधि। किरते- क्षिपति ॥७॥

उत स्मास्य तन्यतोरिव द्योर्ऋघायतो अभियुजो भयन्ते।
यदा सहस्रमभि षीमयोधीद्दुर्वर्तुः स्मा भवति भीम ऋञ्जन्॥ ४.०३८.०८

उत- अपि च। अस्य- एतस्य। तन्यतोः- गर्जतः। द्योः- नभसः। इव। ऋघायतः- हिंसकात्। अभियुजः- अभियोक्तारः शत्रवः। भयन्ते- भयं गच्छन्ति। यदा। सहस्रम्- प्रभूतम्। सीम्- सर्वतः। अभि- आभिमुख्येन। अयोधीत्- अयुध्यत्। तदा। ऋञ्जन्- प्रसाधयन्। दुर्वर्तुः- दुर्वारः। भीमः- भयङ्करः। भवति ॥८॥

उत स्मास्य पनयन्ति जना जूतिं कृष्टिप्रो अभिभूतिमाशोः।
उतैनमाहुः समिथे वियन्तः परा दधिक्रा असरत्सहस्रैः॥ ४.०३८.०९

उत- अपि च। कृष्टिप्रः- जनपूरकस्य। आशोः- अश्वस्य। अभिभूतिम्- अभिभावुकम्। जूतिम्- वेगम्। जनाः- प्रजाः। पनयन्ति- स्तुवन्ति। उत- अपि च। समिथे- युद्धे। परा- दूरम्। वियन्तः- विविधं गच्छन्तः शत्रवः। अभवन्। दधिक्राः- प्राणतुरगः। सहस्रैः। असरत् ॥९॥

आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषापस्ततान।
सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा वचांसि॥ ४.०३८.१०

दधिक्राः- प्राणाश्वः। ज्योतिषा- स्वप्रकाशेन। पञ्च कृष्टीः- ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादान्। सूर्य इव- सवितेव। अपः- मूलशक्तिधाराः। शवसा- स्वबलेन। ततान- विस्तृतवान्। सहस्राः शतसाः- प्रभूतसम्भक्ता। वाज्यर्वा- प्राणाश्वः। इमा वचांसि- इमान् मन्त्रान्। मध्वा- माधुर्येण। पृणक्तु- संयोजयतु ॥१०॥

Dr. Rangani